

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**NAXÇIVAN DİALEKT VƏ ŞİVƏLƏRİNDƏ
FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏR**

İxtisas: 5706.01 – “Azərbaycan dili”

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Şəkər Heyvəli qızı Məmmədova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Naxçıvan – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun “Dilçilik” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya
elmləri doktoru, professor
Əbülfəz Aman oğlu Quliyev

Rəsmi opponentlər:

Filologiya elmləri doktoru, professor
İbrahim Məhəmməd oğlu Bayramov

Filologiya elmləri doktoru, professor
Sayalı Allahverdi qızı Sadıqova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Rəşad Əli oğlu Zülfüqarov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Naxçıvan Dövlət Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.39 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:

AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya
elmləri doktoru, professor
Əbülfəz Aman oğlu Quliyev

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
İman Zeynalabdin oğlu Cəfərov

Elmi seminarın sədri:

Filologiya elmləri doktoru, professor
Akif Kazım oğlu İmanlı

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan dilinin Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin struktur-qrammatik, semantik və funksional aspektlərdən öyrənilməsi aktuallığı ilə səciyyələnilir. Naxçıvan dialekt və şivələrinin zəngin frazeoloji materialının dilçilik, etnolinqvistik, sosiolinqvistik aspektlərdən araşdırılması nəinki dilimizin frazeologiyasının dərinədən tədqiqinə öz töhfəsini verir, həmçinin dilimizin tarixi üçün də olduqca əhəmiyyətlidir. Məlum olduğu kimi, dil insan aqlının qüdrətli silahıdır, insan həyatının böyük neməti və tükənməz xəzinəsidir. Müasir dildə işlənmə tezliyi ilə seçilən sabit söz birləşmələri – frazeoloji vahidlər dilin zənginliyinin bariz nümunəsidir. Sözlərin ilkin mənada deyil söz birləşməsi şəklində yeni məna çaları kəsb etməsi istər canlı danışığı dilində, istərsə də ədəbi-bədii nümunələrdə nitqin daha emosional ifadəsinə yol açır.

Dildə frazeoloji vahidlərin mövqeyini müəyyənləşdirmək, müvafiq prinsiplərə əsasən təsnifini vermək, əmələgəlmə və inkişaf yollarını aşkar etmək, üslubi xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq, bir sözlə, dilin frazeoloji sistemini öyrənmək frazeologiyanın əsas tədqiqat obyektidir. Azərbaycan ədəbi dilinin frazeologiyası bu günə qədər geniş tədqiq olunsa da, dialekt və şivələrimizin, o cümlədən Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeologiyası əhatəli və sistemli araşdırmaya cəlb olunmamışdır. Nəzərə alsaq ki, frazeoloji birləşmələr dildə müəyyən bir inkişafın nəticəsində sözlərin məcazlaşması ilə meydana çıxır, o zaman əminliklə deyə bilərik ki, frazeoloji vahidlərin öyrənilməsi dilimizin inkişaf mərhələlərinin izlənməsi baxımından da çox aktualdır.

Dilçiliyin müasir dövrə qədər keçdiyi yolda bir çox dilçi alimlər frazeologiya ilə maraqlanmışdır. Dildə frazeoloji vahidlərin bütün xüsusiyyətləri, səciyyəsi H.Bayramovun tədqiqatlarında geniş şərh edilmişdir. Lakin Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində frazeologiya və onun əsasını təşkil edən frazeoloji vahidlər ədəbi dildə olduğu qədər geniş araşdırılmamış, tədqiq olunmamışdır. Azərbaycan dilçiliyində dialekt və şivələri araşdıran tədqiqatçıların əksəriyyəti fra-

zeoloji vahidlərdən ya səthi olaraq bəhs etmiş, ya da ayrı-ayrı bölgələrin dialekt və şivələrinə xas xüsusiyyətləri araşdırmışlar. Təqdim olunan tədqiqat işində Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeoloji sisteminin etimologiyası, leksik-semantik və qrammatik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi ilk dəfə bir elmi-tədqiqat əsəri şəklində ciddi araşdırmaya cəlb olunmuşdur. Bütün bu linqvistik aktual problemlərin həlli, adı çəkilən dialekt və şivələrin frazeoloji vahidlərinin hərtərəfli tədqiqi dissertasiyanın mövzusunun aktuallığına dəlalət edir.

Azərbaycan dilçiliyində frazeologiyanın və frazeoloji vahidlərin yeri, onların dildə əmələgəlmə yolları müxtəlif aspektlərdən bir çox dilçilərimiz tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Onlardan S.Cəfərov, Ə.Dəmirçizadə, H.Bayramov, A.Qurbanov, M.İslamov, M.T.Tağıyev, B.Xəlilov, F.Hüseynov, N.Vəliyeva, G.Yusifov, Ə.Hacıyeva, H.H.Baxşiyev, M.Hüseynzadə, N.Rəhimzadə, K.Əliyev, R.Həsənov, T.Əfəndiyeva, Ə.Ə.Orucov, S.M.Murtuzayev, S.Mehdiyeva, R.Məhərrəmov, F.Əhmədov kimi dilçilərin adını çəkmək olar. Q.Mahmudova və M.Mirzəliyeva öz əsərlərində frazeologiyayı, onun tədqiqat obyektı olan frazeoloji vahidləri yeni aspektdən çıxış edərək tədqiq etmiş və söz şəklində frazeoloji vahidlərdən də bəhs etmişlər. Onlara qədər frazeologiyaya dair aparılan tədqiqatlarda söz birləşməsi və cümlə səviyyəsində olan frazeoloji vahidlərdən danışılmışdır.

Naxçıvan dialekt və şivələrinin öyrənilməsi ilə bağlı bu günədək bir çox işlər görülmüş, bu mövzuya sanballı tədqiqat əsərləri M.Şirəliyev, M.İ.İslamov, T.B.Həmzəyev, M.Əhmədov, Ə.A.Quliyev, Ə.M.Quliyev, Q.Ə.Hacıyeva, N.Y.Əliyeva, Z.İsmayıl, R.Zülfüqarov tərəfindən ərsəyə gətirilmişdir.

Dialektologiyada frazeoloji vahidlər məsələsinə gəldikdə isə Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı dialekt və şivələrindən bəhs edən dialektoloqlarımız öz əsərlərində bəzi hallarda frazeologiya məsələsinə də toxunmuş, onunla bağlı müəyyən fikirlər söyləmişlər. Lakin Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlər, onların hərtərəfli, sistemli tədqiqi, ekvivalentliyinə görə təsnifatı və Azərbaycanın digər bölgələrinə məxsus dialekt və şivələrlə ortaq işlənən frazeoloji vahidlər kompleks tədqiq olunmamışdır. Bizim müraciət etdiyimiz mövzunun araşdırılmasına həsr olunmuş dissertasiya məhz bu boşluğu

doldurmaq üçün yazılmışdır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini Naxçıvan dialekt və şivələri, predmetini isə bu şivələrə məxsus frazeoloji vahidlər təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işində əsas məqsəd Naxçıvan dialekt və şivələrindəki frazeoloji vahidləri toplamaq, sistemləşdirmək, qruplaşdırmaq, paradiqmatik, semantik, qrammatik mahiyyətini üzə çıxarmaq, ədəbi dilimizlə, dilimizin digər dialekt və şivələri ilə, folklor materialları ilə, ədəbi-bədii nümunələrlə müqayisələr apararaq onların özünməxsus xüsusiyyətlərini aşkarlamaqdan ibarətdir. Bu məqsədə müvafiq aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Naxçıvan dialekt və şivələrindən toplanmış dialektoloji materialdan frazeoloji vahidlərin seçilməsi;

- Bölgə şivələrinə məxsus frazeoloji vahidlərin əsas tərəfin ifadə vasitələrinə görə qruplaşdırılaraq sistemli tədqiqı, onların yaranma yollarının araşdırılması;

- Tədqiq olunan frazeoloji vahidlərin semantik xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması, onların yaratdığı məna çalarlarının araşdırılması, ədəbi dil, digər dialekt və şivələrlə semantik cəhətdən oxşar və fərqli xüsusiyyətlərin aşkarlanması;

- Naxçıvan dialekt və şivələrinə məxsus frazeoloji qatın qrammatik xüsusiyyətlərinin araşdırılması, söz birləşməsi ilə yanaşı söz və cümlə səviyyəli frazeoloji vahidlərin sistemli tədqiqı.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində tarixi-müqayisəli, qarşılaşdırma və ənənəvi təsvir metodlarından istifadə olunmuşdur.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqat işində aşağıdakı müddəalar irəli sürülmüşdür:

1. Frazeologiya leksikologiyanın müstəqil bir şöbəsi olub, zəngin tədqiqat obyektinə malikdir.

2. Xalqın taleyində baş vermiş neçə min illik hadisələri özündə əks etdirən Azərbaycan dili dialekt və şivələri bir çox mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirməklə yanaşı, frazeoloji vahidlərin tədqiqində də canlı və etibarlı mənbə kimi çıxış edir.

3. Naxçıvan dialekt və şivələrinin lüğət tərkibində olan frazeoloji vahidlər feili, ismi və zərf frazeoloji vahidlərdən ibarətdir ki, burada işlənmə tezliyinə və çoxluğuna görə feili frazeoloji vahidlər fərqlənir.

4. Frazeoloji vahidlərin ekvivalentliliyinə görə təsnifi zamanı Naxçıvan dialekt və şivələrində olan frazeoloji vahidlərin tam və natamam ekvivalent olduğu aşkar edilmişdir.

5. Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin məna növlərindən variantlılıq və sinonimliyin geniş şəkildə işləndiyi müşahidə edilmişdir. Burada frazeoloji variantlılığın fonetik və leksik qrupları diqqəti cəlb edir.

6. Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən frazeoloji vahidlərin quruluşca söz, söz birləşməsi və cümlə səviyyəsində olduğu təsbit edilmişdir.

7. Şifahi və yazılı ədəbi-bədii nümunələrdə Naxçıvan dialekt və şivələrinə məxsus frazeoloji vahidlərə rast gəlinmişdir. Xalq yaradıcılığında aşkarlanan frazeoloji vahidlər, bu dil materialının qədimlik və milliliyə malik olduğunun sübutu kimi izah oluna bilər.

8. Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələri ilə Naxçıvan dialekt və şivələrində olan frazeoloji vahidlərin müqayisəsi zamanı quruluş və mənacə eyni olan frazeoloji vahidlərlə yanaşı, quruluşca eyni mənacə fərqli olanlar da təsbit edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində ilk dəfə olaraq Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeologiyası bu cür sistemli, əhatəli araşdırılmışdır. Ümumiyyətlə, bu dissertasiya Azərbaycan dilçiliyində də dialekt frazeologiyasına həsr olunmuş ilk sistemli və hərtərəfli tədqiqat əsərlərindən biri hesab oluna bilər. Burada Naxçıvan dialekti və şivələrində frazeoloji vahidlər ilk dəfə olaraq ayrıca araşdırma obyektini kimi seçilmişdir və Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeologizmlərin paradigmatik, semantik, qrammatik xüsusiyyətləri Azərbaycanın digər bölgələrinə məxsus dialekt və şivələrdə işlənən frazeoloji vahidlərlə, həmçinin ədəbi dilimizlə, folklorumuzla, bu cür vahidlərin işləndiyi ədəbi-bədii nümunələrlə müqayisəli, kompleks, hərtərəfli və sistemli təhlil edilmişdir.

Dissertasiyada ilk dəfə olaraq Naxçıvan dialekt və şivələrində

işlənən frazeoloji vahidlər növlərinə görə qruplaşdırılaraq tədqiq olunmuş, seçilmiş nümunələr əsasında bölgə şivələrinin xarakterik xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılmasına nail olunmuşdur.

İşdə həmçinin frazeoloji vahidlərin ekvivalentliyi də ilk dəfə tədqiqata cəlb olunmuş, Naxçıvan dialekt və şivələri ilə ədəbi dilimiz və dilimizin digər dialekt və şivələri arasında aparılan elmi müqayisələrlə frazeoloji vahidlərin məna çalarları dəqiqləşdirilərək, onların ekvivalentləri müəyyən olunmuşdur. Həmçinin frazeoloji vahidlərin məna növləri də əhatəli elmi araşdırmaya cəlb olunmuşdur.

Dissertasiyada ilk dəfə Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən sabit söz birləşmələri ilə yanaşı söz səviyyəli və cümlə səviyyəli frazeoloji vahidlər də toplanaraq tədqiqatçı süzgəcindən keçirilmiş, yerli şivələrdən bu cür vahidlərə aid də maraqlı nümunələr toplanmışdır.

Son illərdə Naxçıvan MR-in ayrı-ayrı bölgələri üzrə müxtəlif istiqamətlərdə geniş dialektoloji tədqiqatlar aparılsa da, Azərbaycan dilinin Naxçıvan dialekt və şivələri dilçiliyin frazeologiya bölməsi üzrə geniş və sistemli şəkildə tədqiq olunmamışdır. Dissertasiyada Naxçıvanın bütün rayonlarının şivələrindən toplanmış zəngin dialekt materialından frazeoloji vahidlər ilk dəfə olaraq seçilərək geniş şəkildə araşdırılmış, bu materiallar əsasında frazeoloji vahidlərin leksik, semantik, sintaktik xüsusiyyətləri, onların mətn daxilində rolu müqayisəli şəkildə tədqiq edilmişdir. Həmçinin dissertasiyada ilk dəfə olaraq Naxçıvan dialekt və şivələri həm Azərbaycanın digər bölgələrinə məxsus şivələrlə, həm də ədəbi-bədii nümunələrlə müqayisəli tədqiqata cəlb edilərək, bu bölgələrdə mövcud dialektal frazeoloji vahidlərin fonetik, leksik–semantik və qrammatik xüsusiyyətlərinin ortaq və fərqli cəhətləri şərh olunmuş, tarixi etnolinqvistik və müasir dil xüsusiyyətlərinə görə müqayisə olunmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyanın zəngin dialektoloji materialından və burada aparılan tədqiqat zamanı əldə edilən nəticələrdən dialektologiyaya aid elmi-tədqiqat əsərlərinin yazılması, müxtəlif lüğətlərin hazırlanması zamanı mənbə kimi istifadə etmək mümkündür. Bu sahə ilə məşğul olan tədqiqatçılar üçün dissertasiya bir mənbə rolu oynayacaqdır və həmçinin dialektologiyanın tədrisi prosesində də onun materiallarından istifadə

edilə bilər. Fikrimizcə, bu dissertasiyanın materialları ilə yanaşı, Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı dialekt və şivələrinin materialları əsasında frazeoloji vahidləri tədqiq edib dialektologiyada frazeoloji vahidlərə aid fundamental tədqiqat işi də hazırlamaq olar.

Dissertasiyanın aprobeiasyası və tətbiqi. Dissertasiyanın mövzusu AMEA Naxçıvan Bölməsi Rəyasət Heyətinin 07 noyabr 2014-cü il tarixli iclasında (protokol № 13) təsdiq olunmuş və Azərbaycan Respublikası Elmi Tədqiqatların Əlaqələndirilməsi Şurası Filologiya Problemləri üzrə Elmi Şuranın 5 oktyabr 2015 -ci il tarixli iclasında (protokol № 6) qeydiyyata alınmışdır.

İşin əsas müddəaları müəllifin çap etdirdiyi 12 elmi məqalə və konfrans materialında öz əksini tapmışdır. Mövzu ilə bağlı Kiyev, Odessa, Hindistan və Moskvanın nüfuzlu elmi nəşrlərində məqalələr çap olunmuşdur. Eyni zamanda 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının birgə təşkilatçılığı ilə keçirilmiş “Beynəlxalq və milli akademiyaların akademiki, görkəmli dilçi alim, türkoloq və ictimai xadim, müasir Azərbaycan əlifbasının müəllifi Afad Qorbanovun 90 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransı”nda “Frazeoloji vahidlər və mürəkkəb feil” mövzusunda məruzə söylənilmiş, fikir mübadiləsinə şərait yaradılmışdır.

Əsər müxtəlif dialektoloji lüğətlərin, o cümlədən frazeologiya lüğətinin hazırlanmasında, həmçinin dialektologiyanın tədrisi prosesində tətbiq oluna bilər.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsinin İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun Dilçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi “Giriş”, 3 fəsil, “Nəticə” və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın “Giriş” hissəsi 7 səhifə – 11827 işarə, I fəsil 40 səhifə – 76886 işarə, II fəsil 30 səhifə – 55912 işarə, III fəsil 35 səhifə – 67516 işarə, “Nəticə” 4 səhifə – 6806 işarə olmaqla, işin ümumi həcmi 241 308 işarədir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **“Giriş”** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, məqsəd və vəzifələri, metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, aprobasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilmişdir.

Dissertasiyanın **“Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin paradiqmatik formaları”** adlanan birinci fəslində frazeoloji vahidlərin dilçilikdə və dialekt, şivələrdə yeri məsələsinə aydınlıq gətirilmiş, həmçinin Naxçıvan dialekt və şivələri üçün xarakterik olan dialekt səciyyəli frazeoloji vahidlər seçilərək növlərinə görə təsnif edilmişdir. Frazeologiya dedikdə Azərbaycan dilçiliyində daşlaşmış sabit söz birləşmələri nəzərdə tutulur. Bu birləşmələr dilimizdəki digər söz birləşmələrindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Bu fərq özünü onların müəyyən və yüksək bir inkişaf mərhələsindən keçməsi ilə yanaşı, həmçinin məcazi anlam ifadə etməsində də göstərir. Bu baxımdan frazeoloji vahidlər dildə tamamilə fərqli, özünəməxsus bir qat təşkil edir. Bu birləşmələr həm də öz istifadəçilərindən müəyyən bir təcrübə və düşüncə tərzini tələb edir. Onların məcazi anlam daşması frazeoloji vahidlərin ilk baxışdan anlaşılmamasına və yalnız mahiyyətinə vardığından sonra dərk edilməsinə imkan verir.

“Frazeoloji vahidlərin mahiyyəti, dilçilikdə və dialektologiyada yeri haqqında” adlı birinci paragrafda dilçilikdə frazeologiya ilə bağlı fikirlərə ümumi nəzər salınmış, müxtəlif müəlliflərin dilin bu bölməsinə hansı mövqedən yanaşması, frazeologiyanın leksikanın tərkib hissələrindən biri kimi tədqiqi ilə bağlı aparılan araşdırmalar gözəndən keçirilmişdir.

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan dilçiliyində dialekt və şivələrimiz müxtəlif aspektlərdən araşdırılaraq bir sıra məsələlər tədqiqat obyektinə çevrilmiş, dilçilik sahəsi üçün dəyərli elmi məqalə və əsərlər yazılmışdır. Lakin dialekt və şivələrin frazeologiyası aparılan bu dialektoloji araşdırmalardan, demək olar ki, kənarda qalmış, onlara konkret tədqiqat əsərləri həsr olunmamışdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan dialektologiyasında da frazeologiya diqqətdən kənarda qalmış və yalnız bəzi əsərlərdə kiçik həcmdə bu

məsələyə toxunulmuşdur. Bu baxımdan M.Çobanovun “Borçalı şivələrinin leksikası”¹ adlı əsərində Borçalı şivələrinin frazeologiyasına ayrıca bölmə həsr etmişdir. Professor M.Məmmədli də “Azərbaycan dialektologiyası”² əsərində çox yığcam halda “Dialekt frazeologiyası” adı altında mövzuya toxunmuşdur. Həmçinin N.Həsənovanın “Yevlax şivələrinin leksikası”³ monoqrafiyası, B.Əhmədovun “Azərbaycan dilinin Mingəçevir şivələri”⁴ əsərlərində də frazeologiyadan yığcam bəhs edilmişdir. Bunlardan başqa bu sahəyə müxtəlif müəlliflər tərəfindən bir çox elmi məqalələr də həsr olunmuşdur. Naxçıvan dialekt və şivələrinə həsr olunmuş əsərlərdə də şivələrin frazeologiyası ayrıca elmi təhlilə cəlb olunmamışdır. İndiyə qədər Naxçıvan dialekt və şivələrinə həsr olunmuş çoxsaylı əsərlər içərisində Nuray Əliyevanın “Naxçıvan dialektinin frazeologiyası”⁵ adlı əsəri və elmi məqalələr istisna olmaqla, şivələrin frazeologiyasına həsr olunmuş elmi tədqiqata rast gəlmirik.

Dissertasiyanın I fəslinin **“Naxçıvan dialekt və şivələrində ismi frazeoloji vahidlər”** adlanan ikinci paraqrafında Naxçıvan dialekt və şivələrindən toplanmış əsas tərəfi adlarla ifadə olunan sabit söz birləşmələri araşdırmaya cəlb olunmuşdur. Ədəbi dilimizdə olduğu kimi, Naxçıvan dialekt və şivələrində də ismi birləşmələrin əsas tərəfi isimlərlə və ya substantivləşmiş hər hansı bir sözlə ifadə olunur. Bu birləşmələr içərisində frazeoloji vahid səviyyəsində olanlar da vardır. Naxçıvan dialekt və şivələrində ismi frazeoloji birləşmələrin I, II və III növ təyini söz birləşmələri modelləri əsasında yaranan üç növü

¹ Çobanov, M.N. Bolnisi rayonu şivələrinin leksikası / M.Çobanov. – Bakı: Təhsil EİM, – 1997. – 210 s.

² Məmmədli, M.Ə. Azərbaycan dialektologiyası / M.Məmmədli. – Bakı: Zərdabi Nəşr MMC, – 2019. – 352 s.

³ Həsənova, N.E. Yevlax şivələrinin leksikası (folklor materialları əsasında) / N.Həsənova. – Bakı: Elm və təhsil, – 2014. – 156 s.

⁴ Ахмедов, Б.Б. Говоры окрестностей города Мингечаура: / автореферат дисс. канд. филолог. наук. / – Баку, 1967. – 21 с.

⁵ Алиева, Н.Я. Фразеология Нахчыванского диалекта / Н.Алиева. – Germany: Lap Lambert Academic Publishing, – 2015. – 63 с.

vardır. “*Bu frazeoloji ifadələr Azərbaycan dilinin sintaktik sistemində mövcud olan I, II, III növ təyini söz birləşmələri tipində formalaşır, onlardan fərqli olaraq belə ifadələr sərbəst deyil, sabit söz birləşmələridir*”.⁶ Birinci növ təyini söz birləşməsi modeli əsasında formalaşan frazeoloji vahidlərdən seçilən nümunələr tərəflərin ifadə vasitələrinə görə qruplaşdırılaraq tədqiq olunmuşdur: 1. Hər iki tərəfi isimlə ifadə olunanlar: aralıq atı, kor Fatı (əksər şivələrdə) – hər işə qarışan, hər yerə soxulan; atıcıynan cılfaçı (Babək, Culfa) – səliqəsiz, heç nəyin qədrini bilməyən; 2. Birinci tərəfi sifət, ikinci tərəfi isimlə ifadə olunanlar: alaquş adam (Şərrur) – xəbərçi, söz gəzdirən; boz ay (Naxçıvan) – qışın son ayı; uzun su (Babək, Naxçıvan) – arx, çay, Araz çayı; 3. Birinci tərəfi feili sifət, ikinci tərəfi isimlə ifadə olunanlar: adamboğan armud (Naxçıvan) – armud növü; yeriyan iradyo – söz aparıb-gətirən adam (Babək, Culfa, Şahbuz); pişmiş iş (əksər şivələrdə) – əvvəlcədən həll olunmuş məsələ. Bu paragrafda ikinci növ təyini söz birləşməsi modelində olan: çoban yarması (Şahbuz, Naxçıvan) – yazda yağın dolu; ata-baba günü (əksər şivələrdə) – hər hansı bir yerdə adamın çox olması; şeytan əyağı (Babək) – velosiped və həmçinin üçüncü növ söz birləşmələri modelində formalaşan: bədsuyumun gözü (Culfa) – bədnəzər; xam yerin beldarı (Ordubad) – müftə yeyən, başqasının hesabına yaşayan; gözünün düşmanı – sevilməyən adam; qarışqanın qəmxarı – fikrinə dəstək çıxan, tərəfdar kimi dialekt frazeologizmlər də tədqiqatdan kənarda qalmamışdır. Bu frazeoloji vahidlərlə yanaşı təyini söz birləşmələrinə daxil olmayan ismi birləşmə modellərində olan çinədanı dar (Naxçıvan) – hövsələsiz, səbirsiz adam; əyağı surcax (Şahbuz) – şorgöz frazeoloji vahidləri də seçilərək araşdırılmışdır.

Birinci fəslin “**Naxçıvan dialekt və şivələrində feili frazeoloji vahidlər**” adlanan üçüncü paragrafında Naxçıvan dialekt və şivələrinə xas frazeoloji birləşmələrin əsas hissəsini təşkil edən feili frazeoloji vahidlər tədqiq olunmuşdur. Naxçıvan dialekt və şivələrinin lüğət

⁶ Məhərrəmov, R. Mirzə Ələkbər Sabirin söz dünyası / R.Məhərrəmov. – Bakı: Nurlan, – 2006. – 323 s., – s.269.

tərkibində ədəbi dildə olduğu kimi feillər mənə zənginliyinə, çoxmənalılığına, omonimliyinə, sinonimliyinə və ümumiyyətlə, leksik-semantik xüsusiyyətlərinə görə zəngindir. Bu cəhəti feilin frazeoloji vahidlərin əmələ gəlməsindəki önəmli rolunu ortaya çıxardır. Burada müxtəlif feillərlə yaranan: salıx verməx' (Naxçıvan) – nişan vermək; erylə gəlməx' (Kəngərli, Naxçıvan, Şərur) – qərribə görünmək; anqutu çıxmaq (Babək, Kəngərli, Naxçıvan) – hədsiz arıqlamaq; çanağ içi çıxartmaq – oyaq qalmaq, gecəni yatmamaq; çəmin tutmaq (Babək, Kəngərli, Naxçıvan) – üsulunu, qaydasını öyrənmək kimi bölgə şivələri üçün xarakterik olan frazeoloji vahidlər haqqında ətraflı məlumat verilmişdir. Birinci fəslin bu paraqrafında eyni zamanda Naxçıvan dialekt və şivələrinin lüğət tərkibinə daxil olan feili frazeoloji birləşmələr birinci komponentinin forma və ifadə vasitəsinə görə də qruplaşdırılaraq aşağıdakı şəkildə təsnif edilmişdir: adlıq halda olan isim + feil: pəl vırmaq (əksər şivələrdə) – mane olmaq; yönlük halda olan isim + feil: lingi yerə salmaq (Babək, Şahbuz, Şərur) – oturmaq; təsirlik halda olan isim + feil: möhübü düzməx' (Babək, Culfa, Naxçıvan) – işi qaydaya qoymaq; çıxışlıq halda olan isim + feil: urvatdan düşməx' (Naxçıvan, Şərur) – hörmətdən düşmək; mənsubiyyət şəkilçili söz + feil: qulağı düşməx' (əksər şivələrdə) – arıqlamaq, vəzifədən çıxarılmaq; söz birləşməsi + feil: gözünün yağın yedirtməx' (Babək, Culfa, Naxçıvan) – əzizləmək, hədsiz dərəcədə qulluğunda durmaq; zərf + feil: xozu-xozu gəzməx' (Ordubad, Şahbuz, Şərur) – burnunu dik tutmaq, lovğalanmaq.

Dissertasiyanın birinci fəslinin dördüncü paraqrafı **“Naxçıvan dialekt və şivələrində zərf frazeoloji vahidlər”** adlanır. Azərbaycan dilçiliyində zərf birləşmələrin digər birləşmələr – ismi və feili birləşmələr qədər zəngin material verməməsi səbəbindən bu birləşmələr ismi və feili birləşmələr qədər geniş tədqiq olunmamış, sanki onların kölgəsində qalmışdır. Bu isə birinci növbədə onunla izah oluna bilər ki, zərfin özünün də bir nitq hissəsi kimi isim və ya feil qədər qrammatikada güclü mövqeyi yoxdur. Nəticədə isə bu əsas nitq hissəsi ilə yaranan söz birləşmələri, o cümlədən frazeoloji birləşmələr də sayca azlıq təşkil edir. Naxçıvan dialekt və şivələrində də ədəbi dilimizdə olduğu kimi, əsas tərəfi zərflə ifadə olunan frazeoloji vahidlər işlənir.

Fikrimizcə, bu cür frazeoloji vahidləri tədqiq edərkən H.Bayramovun qeyd etdiyi kimi “*zərf mənalı frazeoloji vahidləri zərf frazeoloji vahidlər*”⁷ adı altında vermək daha məqsədəuyğun olardı. Zərf frazeoloji vahidlər, əsasən, söz birləşməsi şəklində olur, xüsusilə də ikinci növ təyini söz birləşməsi şəklində özünü göstərir və hərəkətin əlamətini, zamanını bildirir: işıx gözü (Şəhur) – qaranlıq düşməmiş; Allahın altı (Şahbuz) – Allahın köməkliyi ilə; dar vaxdı (Babək, Naxçıvan) – axşama yaxın; egili //eygili vax (Şəhur) – qaranlıq düşməmiş, münasib vaxt; indinin indisi (Naxçıvan, Ordubad) – hal-hazırda; irəli vaxdı (Şahbuz) – əvvəllər; qərə yaz (Culfa, Ordubad) – yazın əvvəli; üzü üzümə – gözü gözümə (Babək, Naxçıvan) – çəkinmədən; başı qoltuğunda (əksər şivələrdə) – hər şeyi gözə alaraq. Tədqiqat göstərir ki, sayca azlıq təşkil etməsinə və quruluşuna görə digər frazeoloji vahidlərdən fərqlənən zərf frazeoloji vahidlər Naxçıvan dialekt və şivələrinin zəngin frazeoloji sisteminin cüzi bir hissəsini təşkil edir.

Dissertasiyanın ikinci fəslı “**Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin semantik təbiəti**” adlanır. Bu fəsil dörd paraqrafa bölünmüşdür. Burada şivələrə məxsus frazeoloji vahidlər ekvivalentliyə, ədəbi dillə və digər şivələrlə ortaq xüsusiyyətlərinə və mənə növlərinə görə ciddi elmi araşdırmaya cəlb olunmuşdur. Bu fəslin birinci paraqrafı “**Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin ekvivalentliyi**” adlanır. Frazeologiyası özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri ilə digər dialekt və şivələrimizdən fərqlənən Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin sırf yerli şivələr üçün xarakterik olan nümunələrinin bir qismi ədəbi dillə ekvivalentlik təşkil edir. Burada elə frazeoloji vahidlər vardır ki, onlar ədəbi dildəki nümunələrlə tam, digər qrup frazeoloji vahidlər isə ədəbi dildəki qarşılığı ilə natamam ekvivalent ola bilər.

Bu paraqraf öz daxilində iki bəndə ayrılmış və burada frazeoloji vahidlər növlərinə görə qruplaşdırılaraq sistemli şəkildə tədqiq olunmuşdur. “**2.1.1. İsmi frazeoloji vahidlərin ekvivalentliyi**”

⁷ Bayramov, H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları / H.Bayramov. – Bakı: Maarif, – 1978. – 176 s., – s.116.

bəndində əsas tərəfi isimlə ifadə olunan ekvivalent frazeoloji vahidlərdən bəhs olunur. Naxçıvan dialekt və şivələrindən topladığımız sabit birləşmələr içərisində elə frazeoloji vahidlərə rast gəlirik ki, onlar ədəbi dillə paralellik təşkil edir və məna baxımından ədəbi dildəki sabit və ya sərbəst birləşmələrlə üst-üstə düşür və bu ismi frazeoloji vahidlərin semantikasi, üslubi çalarları ekvivalentləri ilə tam və ya qismən uyğun gəlir: qorapışırən ay (Ordubad) – avqust, yayın istisi; aralıq atı, kor Fatı (əksər şivələrdə) – hər işə qarışan, hər yerə soxulan; zəmbərəx' dəvəsi – ayağı ağır, astagəl adam; qara yağış (Naxçıvan) – güclü yağış.

İkinci fəslin **“2.1.2. Feili frazeoloji vahidlərin ekvivalentliyi”** bəndində əsas tərəfi feillə ifadə olunan ekvivalent frazeoloji vahidlərdən bəhs olunur. Ədəbi dil və Naxçıvan dialekt, şivələrindən toplanan materialın tədqiqi burada işlənən feili frazeoloji vahidlərin ekvivalentlik baxımından da maraqlı faktlar verdiyini göstərir. İsmi frazeoloji vahidlərdə olduğu kimi, feili frazeoloji vahidlərdə də bir qrup birləşmələr vardır ki, onların ədəbi dildə qarşılıqları var və bu nümunələr bir-biri ilə tam və ya qismən ekvivalent olur: sədəməsi dəyməx' – ziyan, zərər vurmaq (Babək, Naxçıvan); alımını verməx' (Şərrur) – məzəmmət etmək, hirsələnmək; həmgələ gəlməx' (Babək, Naxçıvan, Şahbuz) – yan-yana gəlmək; dırneyi dağılmax (Babək, Naxçıvan) – evi, güzəranı dağılmaq; şıpıldığı düşməx' (Babək, Culfa, Naxçıvan) – araları dəymək; məndə tutmax (Babək, Naxçıvan) – pay tutmaq. Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən, bölgə şivələrinə xas olan feili frazeoloji vahidlər ədəbi dilimizdə işlənən sabit söz birləşmələrinin ekvivalenti kimi çıxış edə bilir və müəyyən məqamlarda bu vahidlər bir-birinin ifadə etdiyi anlamı tam, bəzi məqamlarda isə məna çalarındakı müəyyən fərqlərlə ifadə edə bilir.

Dissertasiyanın **“2.2. Naxçıvan dialekt və şivələrində semantik cəhətdən ədəbi dil ilə ortaq işlənən frazeoloji vahidlər”** adlı paragrafında quruluşuna, formasına, mənasına görə ədəbi dillə ortaq xüsusiyyətlərə malik olan frazeoloji vahidlərdən danışılır. Naxçıvan dialekt və şivələrindən topladığımız frazeoloji vahidlərin ədəbi dilimizdəki qarşılığı, əsasən, söz birləşməsi olur: lələx' qoşmax (əksər şivələrdə) – lağ etmək; tısbirriyə düşməx (Ordubad) – çətinlik

çəkmək. Topladığımız frazeoloji vahidlər içərisində elə nümunələr var ki, onların ədəbi dildəki qarşılığı həm söz, həm də söz birləşməsi ola bilər. Yəni bu frazeoloji vahidlərin ifadə etdiyi mənanı ədəbi dildə bir sözlə də, frazeoloji birləşmə ilə də ifadə etmək olur: əhədi *kəsməx'//üzməx'* (Şahbuz, Şərr) – döymək, əldən salmaq; sudur *annamax* (əksər şivələrdə) – anlamaq, başa düşmək. Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən bir qrup frazeoloji vahidlər vardır ki, onların ədəbi dilimizdəki qarşılığı ancaq sözlə olur: *çorta getməx'* (əksər şivələrdə) – fikirləşmək. Bu frazeoloji vahid eyni variantda və mənada dilimizin *Qərbi Azərbaycan şivələrində*⁸ də işlənir.

Çırt atmaq (əksər şivələrdə) – tüpürmək; *ərovun almax* (*Babək, Naxçıvan, Ordubad*) – *durulamaq*⁹. Araşdırmamız göstərir ki, burada bir çox frazeoloji vahidlər ədəbi dillə ortaq şəkildə, yaxud müəyyən fonetik fərqlərlə işlənsə də, mənaca eyni olub leksik tərkibinə görə tamamilə fərqlənən vahidlərin sayı da az deyil.

“2.3. Naxçıvan dialekt və şivələri ilə Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində ortaq işlənən frazeoloji vahidlər” adlı paragrafda göstərilir ki, Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən frazeoloji vahidlərin müəyyən qismi dilimizin digər dialekt və şivələri ilə ortaq dil vahidləridir ki, bunların da bəziləri müxtəlif, bəziləri isə eyni leksik-semantik yükü daşıyır, struktur baxımından bəzən eyni, bəzən isə fərqli olur. Bu baxımdan Naxçıvan dialekt və şivələri ilə Qərbi Azərbaycan şivələrinin ortaq xüsusiyyətləri daha çox diqqəti cəlb edir. Bu da, təbii ki, bu regionların ərazi baxımdan bir-birinə yaxın olması və şivələrin daim qarşılıqlı əlaqəsinin məntiqi nəticəsi kimi xarakterizə oluna bilər: *anqutu çıxmaq* (*Babək, Kəngərli, Naxçıvan*) – hədsiz arıqlamaq frazeoloji birləşməsi dilimizin *Çənbərək, Füzuli, Qarakilsə*¹⁰ şivələri ilə ortaq şəkildə işlənir. Qeydə aldığımız bəzi frazeoloji vahidlər isə fərqli variantlarda, eyni anlamda

⁸ Bayramov, İ.M. Qərbi Azərbaycan şivələrinin leksikası / İ.M.Bayramov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2011. – 440 s., – s.109.

⁹ Quliyev, Ə.A. Naxçıvan dialekt və şivələrinin lüğəti / Ə.A.Quliyev, N.Y.Əliyeva. – Naxçıvan: Əcəmi, – 2017. – 296 s., – s.101.

¹⁰ Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti / A.A.Axundov, Q.Ş.Kazımov, S.M.Behbudovun redaktəsi ilə – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007. – 568 s., – s.24.

işlənir: izal olmaq (əksər şivələrdə) – getmək, rədd olmaq birləşməsi dilimizin Qazax dialektində *ilvah olmaq*¹¹ variantında eyni mənada işlənir. Şıldırım vırmaq//atmaq (Naxçıvan) – oynamaq, gəzmək, hərəkət etmək frazeoloji vahidi dilimizin Qarabağ şivələrində eyni mənada *şingilim atmaq*¹² variantında işlənir. Dilimizin dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin müqayisəli şəkildə tədqiqi həmin dialekt və şivələr arasındakı əlaqəni, fərqliliyi və oxşarlığı üzə çıxarmaqla yanaşı, dilimizin frazeologiya bölməsinin inkişafına da yardımçı olur, həmçinin ədəbi dilimizi də zənginləşdirir.

Dissertasiyanın ikinci fəslinin dördüncü paragrafı **“Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin məna növləri”** adlanır. Burada Naxçıvan dialekt və şivələrinə məxsus frazeoloji vahidlər variantlılıq və sinonimlik əsasında araşdırılmışdır. **“2.4.1. Frazeoloji vahidlərin variantlılığı”** bəndində sabit söz birləşmələrinin fonetik və leksik variantlılığı tədqiqatə cəlb olunmuşdur. Bu cür variantlılıq frazeoloji vahidlərin fonetik variantlarının tərkib hissələrinin birində və ya hamısında səslərin dəyişməsi, xüsusilə səs fərqləşməsi – dissimilyasiya ilə yaranır. Bu fonetik transformasiyaya aşağıdakı nümunələri göstərmək olar: qırağın qatdamax // qırağın qəddəməx' (Şahbuz); selləmə bırxmax // sellimi bırxmax (Ordubad); to: verməx' // tov verməx' (Ordubad) – hədələmək, məcbur etmək; qıddı verməməx' // dıqqını verməməx' (Şahbuz) // qındını verməməx' (Babək, Naxçıvan) – tərəfkeşlik etmək, mövqeyini tutmaq, sirrini verməmək.

Tərkibindəki komponentlərdən biri başqa sözlə əvəz olunan frazeoloji vahidlər isə leksik variantlılıq yaradır. *“Leksik variantlar frazeoloji variantların elə növüdür ki, burada sözlərin biri və ya ikisi fərqli səciyyə daşıyır, qalan komponentləri isə ortaq olur”*.¹³ Onlara aid şivələrdə kifayət qədər material var: dabalax gəlməx' (Babək,

¹¹ Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti / A.A.Axundov, Q.Ş.Kazımov, S.M.Behbudovun redaktəsi ilə – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007. – 568 s, – s.233.

¹² Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti / A.A.Axundov, Q.Ş.Kazımov, S.M.Behbudovun redaktəsi ilə – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007. – 568 s, – s.468.

¹³ Bayramov, H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları / H.Bayramov. – Bakı: Maarif, – 1978. – 176 s, – s.149.

Culfa, Naxçıvan) – düyələx' gəlməx' (Şəhur) – kələk gəlmək, aldatmaq; daacax gəlməx' – çöçün gəlməx' (Babək, Naxçıvan) – təəccüblü görünmək, təəccüb etmək; incix' düşməx' (Şəhur) – ləj düşməx' (Babək, Naxçıvan) – öd düşməx' (Babək, Kəngərli, Naxçıvan, Sədərək, Şəhur) – arası dəymək, incimək, aralarına inciklik düşmək; viridin salmax (Babək, Şahbuz) – şürə salmax (Şahbuz) – adət etmək, vərdis etmək.

Dissertasiyanın ikinci fəslinin **“2.4.2. Frazeoloji vahidlərin sinonimliyi”** bəndində sinonim frazeoloji vahidlər araşdırılmışdır. *“Ümumiyyətlə, onu demək vacibdir ki, frazeoloji sinonimiyanın əsasında obrazlı mənaların sinonimiyası durur. Mənaya görə sinonimləşmədə sinonim frazeoloji vahidlər məhz eyni mənanın müxtəlif obrazlı ifadələrlə verilməsinə görə bir-birindən fərqlənir”*.¹⁴ Frazeoloji birləşmənin sinonimlik ehtiva etməsi üçün uzun bir dövr lazımdır. Bu baxımdan Naxçıvan dialekt və şivələrində çox zəngin material vardır: tov vermax' (Ordubad), kəsim satmax (Şəhur), hərbə-qadağa gəlməx' (bütün şivələrdə), dav gəlməx' – hədələmək, məcbur etmək, hədə-qorxu gəlmək, qorxutmaq; şətəl qatmax (Culfa, Babək), pəl vırmax (Kəngərli, Naxçıvan, Şəhur), qabağına daş helləməx' (əksər şivələrdə), dabalax vırmax (Babək, Naxçıvan) – mane olmaq, pozmaq. Tədqiqat göstərir ki, frazeoloji vahidlərin sinonimliyi baxımından Naxçıvan dialekt və şivələri özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir və burada frazeoloji vahidlərdən ibarət zəngin, çoxkomponentli sinonim cərgələr qeydə alınır.

Dissertasiyanın üçüncü fəslı **“Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin qrammatik təbiəti”** adlanır. Bu fəsil də öz növbəsində dörd paraqrafa ayrılmışdır. **“3.1. Naxçıvan dialekt və şivələrindəki frazeoloji vahidlərin quruluşu. Söz səviyyəli frazeoloji vahidlər”** adlanan birinci paraqrafda şivələrdən toplanmış frazeoloji vahidlərin strukturu məsələsinə münasibət bildirilmiş, göstərilmişdir ki, frazeoloji vahid dedikdə, ağıla ilk gələn söz birləşmələri

¹⁴ Алиева, Н.Я. Фразеология Нахчыванского диалекта / Н.Алиева. – Germany: Lap Lambert Academic Publishing, – 2015. – 63 с., – с.48.

quruluşunda olan vahidlərdir, bunun da əsas səbəbi frazeoloji vahidlərə söz birləşməsi aspektindən yanaşılmasıdır. Frazeoloji vahidlər öyrənildikcə onlara qarşı yeni tərzdə yanaşmalar, tədqiqatlar ortaya çıxır ki, bu da dilçiliyin frazeologiya bölməsini daha da zənginləşdirir, inkişaf etdirir. Bu haqda M.Mirzəliyevanın fikirləri diqqətəlayiqdir: *“Söz səviyyəsində olan frazeoloji vahidlər sadə, düzəltmə və mürəkkəb sözlərin məcazlaşmaya məruz qalma prosesi nəticəsində meydana gəlmişdir...”*¹⁵ Apardığımız araşdırma bunu deməyə əsas verir ki, Naxçıvan dialekt və şivələrində sayca söz birləşməsi şəklində olan frazeoloji vahidlərə nisbətən xeyli azlıq təşkil etməsinə baxmayaraq, söz səviyyəli frazeoloji vahidlərin varlığını danmaq olmaz: ağızdaşmax (Şahbuz) – söz-sözə gəlmək, bir-birinə nalayiq sözlər demək; borazannamax (Naxçıvan, Babək) – yersiz danışmaq, çox danışmaq; çalxamax (Culfa, Naxçıvan) – ara vurmaq; daralmax (Ordubad) – xəsislik etmək. İstər ədəbi dil, istərsə də Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeoloji vahidlərinin tədqiqi göstərir ki, yalnız ədəbi dildə deyil, dialekt və şivələrimizdə də söz tipli frazeoloji vahidlər mövcuddur və onlar da digər frazeoloji vahidlər kimi şifahi nitqin qurulmasında fəal iştirak edir.

Dissertasiyanın **“3.2. Naxçıvan dialekt və şivələrində cümlə səviyyəli frazeoloji vahidlər”** adlı paragrafında cümlə quruluşlu frazeoloji vahidlərdən söhbət açılır. Naxçıvan dialekt və şivələrində də frazeoloji vahidlərin belə cümlə şəklində olan növləri geniş şəkildə işlənir: Ağ da özüdü, ağacan da (əksər şivələrdə); Anan soğan, dədən sarımsax, sən hardan oldun belə gülməşəkər (Xəlilli); Arım var, arım var, eşşəy arısı (əksər şivələrdə); Atım təpbəz, itim qapbaz demə (Badamlı). Atalar sözləri xalqın qədim keçmişi ilə bağlı hikmətli sözlər olub, əsrlərin sınağından çıxmışdır. Türkdilli xalqların folklorun digər sahələrində olan digər ortaq nümunələr kimi, atalar sözləri də bir çox ümumi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu baxımdan Naxçıvan dialekt və şivələrindən toplanan bir çox atalar sözünün digər türk dillərində də

¹⁵ Mirzəliyeva, M.M. Türk dillərinin frazeologiyası. I cild / M.Mirzəliyeva. – Bakı: Nurlan, – 2009. – 216 s., – s.108.

variantları özünü göstərir. Bu nümunələr bəzi hallarda eyni variantda işlənsə də, çox hallarda müxtəlif dillərdə fərqli variantlarda qeydə alınır. Məsələn, yuxarıda nümunə göstərdiyimiz Naxçıvanın Şahbuz rayonu şivələrinə aid materiallar içərisindən seçdiyimiz “Atım təpbəz, itim qapbaz demə” atalar sözü belə türk dilləri üçün ortaq nümunələrdəndir. “Başqasının başına gələn bir pis şeyin öz başına gəlməyəcəyini düşünmə”, yaxud “mənə olmaz demə”, “böyük danışma” mənasındadır. Bu frazeoloji vahid xalq dilinə məxsus çox qədim nümunələrdən biridir və M.Kaşğari də özünün “Divanü lüğat-it-türk” adlı lüğətində bu atalar sözünü “*İt ısırmaz, at təpməs demə*”¹⁶ variantında qeyd etmişdir. Türkiyə türkcəsində eynilə bizim şivələrdə işləndiyi variantda işləndiyi halda, *Qızıl Ordu türkcəsində “İt talamas, at tepmes deme”, Dobruca türkcəsində “Tepmegen at, tişlemegen it bolmas”, türkmən dilində “Ata gapmaz diyme, eşeğe depmez”, noqay türkcəsində “Sırın bilmegen attın sırtınnan aylanma”*¹⁷ [Özkul s.111] kimi maraqlı variantları göstərilmişdir. Cümlə quruluşlu frazeoloji vahidlər içərisində Naxçıvan bölgəsinə məxsus alqış və qarğışlar da regional xüsusiyyətləri ilə seçilir: Həməşə şirin olasu:z (Culfa); Allah sözü: eşitsin (Aza); Uruzu:zu Allah başıvızdan töhsün (Xanlıqlar); Səni it donunda öləsən (Xəlilli); Ömrün duz dağına çönsün (Naxçıvan); Allah qotur versin, dırxax verməsin (Naxçıvan); Neyniyim, nətər eliyim demiyəsən (Babək); “*Gəlin düyməsin aşmıyasın. Kökün üstündə od qalansın. Yurdunda soğan – sarımsax əkilsin. Səni görüm qara yaylıx qalasan. Bir başmağınan yetmiş qapı açasan*”.¹⁸ Cümlə səviyyəli frazeoloji vahidlər quruluş etibarilə frazeoloji birləşmələrdən fərqlənsə də, fikrimizcə, onları frazeologiyanın tərkib hissəsi kimi öyrənmək daha məqsədəuyğundur. Burada onların məcazi mahiyyəti və məzmunca tamlığı əsas

¹⁶ Kaşğari, M. Divanü-lüğat-it-türk: [4 cildə] / M.Kaşğari. – Bakı: Ozan, – c. 1. – 2006. – 512 s., – s.228.

¹⁷ Çobanoğlu, Ö. Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü / Ö. Çobanoğlu. – Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, – 2004. – 511 s., – s.111.

¹⁸ Azərbaycan folkloru antologiyası. Naxçıvan folkloru: [3 cildə] / tərt. ed. M.Cəfərlı, R. Babayev – Naxçıvan: Əcəmi, – c. 1. – 2010. – 506 s., – s.131.

götürülməli və onlara bir cümlə kimi sintaktik cəhətdən deyil, semantik cəhətdən yanaşmaq lazımdır.

Dissertasiyanın **“3.3. Naxçıvan dialekt və şivələrinə aid frazeoloji vahidlərin xalq yaradıcılığında izləri”** adlı paraqrafında Naxçıvan dialekt və şivələrindən topladığımız frazeoloji vahidlərin folklor nümunələrində işlənmə səviyyəsi araşdırılmışdır. Dialektoloji tədqiqatın əsasını dialektin aid olduğu ərazidən toplanan materiallar təşkil edir. Əlimizdə tədqiqat apardığımız regiona aid material olmasından heç bir araşdırmadan söhbət gedə bilməz. Bu materiallar içərisində folklor mətnləri xüsusi yer tutur. Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidləri tədqiq edərkən folklordan mənbə kimi bəhrələnməmək olmazdı. Məsələn, daban almaq frazeoloji birləşməsi Naxçıvan dialekt və şivələrində – qaçmaq mənasında işlənir: Elə daban almışdım getməyə ki, arvadın səsi bizi yoldan saxladı (Vayxır). Bu vahid bölgəyə aid folklor nümunələrində də tez-tez və eyni mənada qarşımıza çıxır: *Çapar şad-xürrəm birbaş daban aldı Hasan paşanın hüzuruna* (“Koroğlu” dastanı).¹⁹ *Oğlan daban aldı yoluna* (“Adamıyən qız” nağılı).²⁰

Zarıncı qalmaq//tüşməx’ – çox xəstəlik çəkib zəifləmək, yataqda qalmaq, şikəst olmaq. Bu frazeoloji birləşmə indi də Naxçıvan dialekt və şivələrində aktiv şəkildə işlənir: İllərnən zarıncı qaldı yazıx kişi, soyra da öldü getdi (Culfa). Bu birləşmənin birinci tərəfindəki zarıncı sözü dilçilik baxımından maraqlı leksik vahidlərdəndir. *“Bu leksik vahidin kökü zar səs təqlidi sözdür. –ı şəkilçisi ondan feil düzəldib, zarı sözü əmələ gəlib, sonrakı –ı şəkilçisi isə sifət düzəldən şəkilçidir”*.²¹ Naxçıvan bölgəsinə aid folklor nümunələrində də bu frazeoloji vahidə tez-tez rast gəlirik: *“Səni görüm zarıncı qalasan”* (Qarğışlar).²²

Pul qırmaq – pul əldə etmək, gəlir götürmək. Bu ifadə pulu çox

¹⁹ Seyidəliyev, N.F. Azərbaycan dastan və nağıl dilinin frazeologiyası: / filologiya elmləri doktoru dis. / – Bakı, 2007. – 273 s., – s.164.

²⁰ Azərbaycan folkloru antologiyası. Naxçıvan folkloru: [3 cildə] / tərt. ed. M.Cəfərlı, R. Babayev – Naxçıvan: Əcəmi, – c. 1. – 2010. – 506 s., – s.288.

²¹ Əhmədov, B.İ. Etimologiya lüğəti. Araşdırmalar, mülahizələr / B.Əhmədov. – Bakı: Altun kitab, – 2015. – 288 s., – s.282.

²² Azərbaycan folkloru antologiyası. Naxçıvan folkloru: [3 cildə] / tərt. ed. M.Cəfərlı, R. Babayev – Naxçıvan: Əcəmi, – c. 1. – 2010. – 506 s., – s.130.

olmaq mənası da ifadə edir və şivələrin dilində olduqca işləkdir. Çox vaxt pul cırmaq variantında da rast gəlirik: İndi bı dəyqə o:n balaları Ursetdə pul cırıllar (Badamlı). Vaxdında pul qıranda heç biz yada: düşmədix' (Milax). Folklor nümunələrində də bu frazeoloji vahid eyni mənada işlənir: *Əhməd yerə oturanda tacir fikirləşdi ki, dəli şeytan deyir ki, tut bu hambalı apar padşahın yanına, bir az pul qır* ("Hambal Əhməd" nağılı).²³

Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərdən danışarkən bu obrazlı dil vahidlərinin dilin ən incə məqamlarını çatdırmaqda ünsiyyət üçün nə qədər rahat və əvəzsiz olduğunu bir daha görürük. Hər bir dilin dialekt və şivələri təkcə onun tarixini deyil, həm də müxtəlif inkişaf mərhələlərində xalqın duyğu və düşüncələrini əks etdirə bilir. Bəzən adi sözlə ifadəsi mümkün olmayan hissləri, duyğuları dialekt və şivələrdəki frazeoloji vahidlər çox incəliklə, bütün mənə çalarları ilə çatdırı bilər.

Dissertasiyanın üçüncü fəslinin **"3.4. Naxçıvan dialekt və şivələrinə aid frazeoloji vahidlərin yazılı ədəbi-bədii nümunələrdə izləri"** adlı paragrafında Naxçıvan dialekt və şivələrinə məxsus frazeoloji vahidlərin bədii ədəbiyyatda işlənməsi məsələsinə elmi yanaşma öz əksini tapmışdır. Naxçıvan dialekt və şivələrinin zəngin frazeoloji sistemi yazılı ədəbiyyatımıza da təsirsiz ötüşməmişdir. Çünki şivələr həmişə ədəbiyyata təsir göstərir, ədəbi şəxsiyyətlər öz obrazlarının dilində yeri gəldikcə şivə sözlərindən istifadə edirlər. Dialektizmlər müəllifin nitqində səciyyəvi olmadığı halda, bədii qəhrəmanın dilini fərdiləşdirmək üçün istifadə edilir. Naxçıvan dialekt və şivələrinə xas frazeoloji vahidlər də bədii ədəbiyyata müəyyən dərəcədə yol tapmış, daha çox bu torpağın yetirməsi olan, burada doğulub, boya-başa çatmış söz sənətkarlarımız öz əsərlərində onlardan istifadə etmişlər. Xüsusən C.Məmmədquluzadə, H.Cavid, S.Rəhimov, M.Araz, N.Nağıyev və s. kimi yazıçıların əsərlərində bu dialekt vahidlərindən çox maraqlı şəkildə, xalq danışığı dilinə yaxın formada yaradıcılıqla istifadə olunmuşdur.

²³ Azərbaycan folkloru antologiyası. Naxçıvan folkloru: [3 cildə] / tərt. ed. M.Cəfərlı, R. Babayev – Naxçıvan: Əcəmi, – c. 1. – 2010. – 506 s., – s.185.

Yazıçı, dramaturq, pedaqoq, ictimai xadim Nağı Nağıyevin əsərləri də Naxçıvan bölgəsinə xas dialekt frazeoloji birləşmələrlə zəngindir. O, öz əsərlərində yeri gəldikcə öz obrazlarının dilindən bu cür sabit söz birləşmələrinin maraqlı nümunələrini vermişdir: *Başını əcəb mağlataya qatmışan, nə gündüz dincliyin var, nə gecə*.²⁴ Burada işlənən başını mağlataya qatmaq frazeoloji vahidi Culfa və Şərur rayonu şivələrində – özünü işə salmaq, boş işlərlə məşğul olmaq mənasında işlənməkdədir: Başu: mağlatıya qatdın, əv-eşiyi də, dədə-ana: da yaddan çıxartdın (Kırna). Sən gedənnən başımız elə mağlatıya qatışdı ki, gə görəsən (Şərur). Tədqiqatımız göstərir ki, bu söz birləşməsinin tərkibindəki mağlata sözü ərəb mənşəli dil vahidlərindəndir. Bu söz müasir ədəbi dilimizdə, o cümlədən dialektlərimizdə müstəqil leksik vahid kimi işlənməsə də, nümunələrdən göründüyü kimi, Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji birləşmənin tərkib hissəsi kimi mövcuddur. “*Mağlata ərəbcə qələt//ğələt kökündən törəmişdir və “yanlış, boş” anlamındadır*”.²⁵ Dialekt və şivə frazeologiyasının bədii ədəbiyyat nümunələrində əksi müəyyən səbəblərlə bağlıdır. Obrazın yaşadığı mühit və onun daxili aləminin oxucuya tam açılması üçün yazıçı tərəfindən məqsədli şəkildə, bilərəkdən bu cür xalq dilinə məxsus vahidlər bədii üsluba gətirilir və onlardan yerli-yerində istifadə çox yaxşı nəticələr verir, əsərin uğurlu alınmasına kömək edən vasitələrdən biri kimi çıxış edir.

Naxçıvan dialekt və şivələrindən topladığımız dialektoloji material içərisindən seçdiyimiz frazeoloji vahidlərin etimologiyasının, işlənmə tezliyinin, əhatə dairəsinin, ədəbi, bədii dillə və həmçinin digər dialekt və şivələrlə müqayisəli şəkildə tədqiqi belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, şivələr ədəbi dilə nisbətən frazeoloji baxımdan daha zəngin material verir. Bu material özündə xalqın qədim keçmişi ilə bağlı zəngin məlumatlar qoruyub saxlayır. Xalq dilində bu cür məcazi mahiyyətli vahidlərin belə geniş işlənməsinə əsasən deyə bilərik ki, onların dildə çox qədim tarixi var. Frazeoloji vahidlər –

²⁴ Nağıyev, N. Seçilmiş əsərləri / N.Nağıyev. – Bakı: Təhsil, – 2012. – 560 s., – s.171.

²⁵ <http://www.lugatim.com/s/ma%C4%9Fflata>

sözlər və söz birləşmələri, həmçinin cümlələr uzun əsrlər ərzində təkamül keçərək müasir vəziyyətinə gəlib çatmışdır. Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeologiyası üzərində apardığımız sistemli tədqiqat aşağıdakı nəticələri çıxarmağa əsas verdi:

1. Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeologiyasının tədqiqi göstərir ki, şivələrdə işlənən bu cür vahidlərin yaranma tarixi çox qədimdir. Xalq dili əsasında yaranan frazeoloji vahidlər həyat tərzinin, milli adət-ənənələrin, tarixi hadisələrin izlərini özündə əks etdirir.

2. İndiyə qədər aparılan dialektoloji tədqiqatlarda frazeologiya-ya ayrıca yer verilməsə də, apardığımız araşdırma onu deməyə əsas verir ki, şivə frazeologiyası dialekt və şivələrin leksikasının xüsusi bir qoludur və öz zənginliyi, qədimliyi, ifadə imkanlarının genişliyi baxımından onun ayrıca tədqiqinə ciddi ehtiyac var.

3. Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeoloji qatının araşdırılması nəticəsində belə qənaətə gəlirik ki, burada birləşmə tipli frazeoloji vahidlərin bütün paradigmatik formaları özünü göstərir və bu baxımdan şivələr çox zəngin material verir.

4. Naxçıvan dialekt və şivələrindən topladığımız ismi frazeoloji vahidlər quruluş etibarilə ədəbi dillə tam uyğun gəlir. Yəni burada da ismi sabit birləşmələr ədəbi dilimizdəki birləşmə modelləri əsasında formalaşmışdır. Lakin şivələrdə belə birləşmələrin aralığı atı, kor Fatı, atıcıynan cılfaçı, dişdəmə çay, yeriyan iradyo, pişmiş iş, çoban yarması kimi leksik baxımdan tamamilə fərqli, şivələrə xas formaları mövcuddur.

5. Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən frazeoloji birləşmələr içərisində feili frazeoloji vahidlər daha çox və aktiv şəkildə işlədilir. Bu da feilin bir nitq hissəsi kimi daşdığı funksiyanın zənginliyindən və milliyindən irəli gəlir. Bu zənginlik şivələrdə feili frazeoloji vahidlərin əmələ gəlməsində mühüm rol oynayır. Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən feili frazeoloji vahidlərin yaranmasında vurmaq, kəsmək, vermək, gəlmək, getmək, çıxmaq, düşmək, qalmaq, atmaq, tutmaq və s kimi sadə feillər aparıcı mövqeyə malikdir.

6. Naxçıvan dialekt və şivələrində zərf frazeoloji vahidlərin də özünəməxsus mövqeyi var. Zərf frazeoloji vahidlər ismi və feili birləşmələrə nisbətən sayca azlıq təşkil etsə də, onlara aid topladığımız

nümunələrdə şivələrin xarakterik xüsusiyyətləri qabarıq şəkildə özünü göstərir. Burada ədəbi dildə işlənməyən binnən əzələ, indinin indisində, üzü üzümə-gözü gözümə, dar məcalda, işıx gözü kimi çoxlu bu cür frazeoloji vahid müşahidə etmək mümkündür ki, onlar daha çox tərz-i-hərəkət, zaman, kəmiyyət, yer məzmunu daşıyır.

7. Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeologiyası semantik təbiəti etibarilə də özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir. Burada işlənən frazeoloji vahidlərin sırf yerli şivələr üçün xarakterik olan zəmbərəx' dəvəsi – ayağı ağır, quyruxdoğan ay – yayın son ayı, alımını verməx' – məzəmmət etmək, həhi gəlməx' – güc gəlmək kimi nümunələrinin bir qismi ədəbi dillə ekvivalentlik təşkil edir. Burada elə frazeoloji vahidlər vardır ki, onlar ədəbi dildəki nümunələrlə tam, digər qrup frazeoloji vahidlər isə ədəbi dildəki qarşılığı ilə natamam ekvivalent ola bilər.

8. Ədəbi dilimizlə Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeologiyasının müqayisəli tədqiqi maraqlı elmi nəticələr əldə etməyə imkan verir. Burada işlənən frazeoloji vahidlər ədəbi dillə bir çox ortaq xüsusiyyətlərə malikdir. Araşdırmamız göstərir ki, burada bir çox frazeoloji vahidlər ortaq şəkildə, yaxud müəyyən fonetik fərqlərlə işlənsə də, mənaca eyni olub leksik tərkibinə görə tamamilə fərqlənən – cıfırırığ eləməx' – özündən çıxmaq, sudur annamax – başa düşmək kimi vahidlərin sayı da az deyil.

9. Naxçıvan dialekt və şivələrində qeydə aldığımız frazeoloji vahidlərin digər bölgələrə məxsus dialekt və şivələrdə də işlənməsinə rast gəlmək mümkündür. Aparılan müqayisələr bunu deməyə əsas verir ki, şivələrdə anqutu çıxmax, kütə getməx', zeh yerə qoymax kimi həm fonetik, həm leksik baxımdan eyni olan frazeoloji birləşmələrlə yanaşı dan demax – dan gəlməx', cıbırax çıxmax – cıbıraxdan çıxmax, izal olmax – ilvah olmax kimi komponentlərindən biri fərqli işlənən frazeoloji vahidlər də vardır. Həmçinin eyni mənanın tamamilə fərqli frazeoloji vahidlərlə itqusdu eləməx' – sürütməkəməncə eləməx', aşığı alçı durmax – naxşı gətiməx' kimi ifadəsi də özünü göstərir.

10. Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin mənə növləri üzrə aparılan tədqiqat nəticəsində aydın olur ki, burada frazeoloji variantlılıq özünü fonetik və leksik səviyyədə göstərir.

Frazeoloji vahidlərin məna növləri içərisində sinonim frazeologizmlər üstünlük təşkil edir və burada frazeoloji vahidlərdən ibarət çul düşməx', zülü getməx', əldən düşmək; şətəl qatmax, pəl vırmax, mane olmaq; hoydu-hoyduya götürməx', loğaz qoşmax, loğaz döşəməx', ələ salmaq kimi zəngin sinonim cərgələr qeydə alınır.

11. Naxçıvan dialekt və şivələrinin lüğət tərkibində olan frazeoloji vahidlər obrazlılıq, ekspressivlik yaradaraq formasına görə söz, söz birləşməsi və cümlə şəklində olur.

12. Tədqiqatımızın nəticəsi olaraq deyə bilərik ki, əsasən söz birləşməsi şəklində qəbul olunmuş feili frazeoloji vahidlərin Naxçıvan dialekt və şivələrinin lüğətində söz səviyyəli olanlarına da rast gəlmək mümkündür: ağızdaşmax – sözə gəlmək; borazannamax – yersiz danışmaq; çalxamax – ara vurmaq; tavlamax – yoldan çıxarmaq. Sözünlərsən leksik-semantik cəhətdən dəyişərək söz birləşməsinə doğru inkişafını bu cür frazeoloji vahidlərdə aydın görmək mümkündür. Həmçinin şivələrdə cümlə səviyyəli frazeoloji vahidlərin də sayı çoxdur. Cümlə şəklində olan frazeoloji vahidlər özünü, əsasən, atalar sözləri, məsəllər, alqış və qarğışlarda göstərir.

13. Naxçıvan dialekt və şivələrinin frazeoloji vahidlərinin folklor materiallarından seçdiyimiz nümunələrlə qarşıılıqlı müqayisəli tədqiqi göstərir ki, bölgəyə məxsus folklor nümunələrində çoxlu sayda şivə frazeologiyasına aid nümunələr mövcuddur. Bu nümunələrin bir çoxunu özündə mühafizə edərək günümüzdə daşıyan folklor nümunələri dilin tarixini yaşadan dəyərli bir mənbədir.

14. Yazılı ədəbi-bədii nümunələrdə də Naxçıvan dialekt və şivələrinə məxsus frazeoloji vahidlərə rast gəlmək mümkündür. Tədqiqat göstərir ki, Naxçıvan dialekt və şivələrinə xas frazeoloji vahidlər də bədii ədəbiyyata müəyyən dərəcədə yol tapmış, bir çox şair və yazıçılarımız, xüsusən C.Məmmədquluzadə, H.Cavid, M.Araz, N.Nağıyev kimi bu torpağın yetirməsi olan, burada doğulub, boya-başa çatmış söz sənətkarlarımız öz əsərlərində onlardan yaradıcı şəkildə istifadə etmişlər.

Dissertasiyanın əsas məzmunu dərc edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Şahbuz şivəsində feili frazeoloji vahidlər // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, “Dil və ədəbiyyat”, – 2015. №3, – s. 69-74.

2. Naxçıvan dialekt və şivələri ilə Azərbaycanın digər dialekt və şivələrində eyni və müxtəlif mənada işlənən frazeoloji vahidlər // – Naxçıvan: AMEA-nın Naxçıvan Bölməsi, İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat institutu, “Axtarışlar” jurnalı, – 2016. №2, – s. 121-124.

3. Глагол как фразеологическая единица в Нахичеванских диалектах и говорах // – Одеса: Міжнародний Гуманітарний Університет, Науковий вісник Міжнародного Гуманітарного Університету, серія: філологія, – випуск 31, – Том 2. – 2017. – с. 135-138.

4. Именных словосочетания как фразеологическая единица в Нахичеванских диалектах и говорах // – Киев: Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. Издательский дом Дмитрия Бурого, «Язык и культура», – выпуск 21, – Том I (190). – 2018. – с. 81-86.

5. Frazeoloji vahidlər ədəbi dil və Naxçıvan dialekt və şivələrində // – Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu “Filologiya məsələləri” jurnalı, – 2018. №19, – s. 67-75.

6. Naxçıvan dialekt və şivələrində leksik və frazeoloji vahidlər, onların dildə rolu // Bakı: AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu “Filologiya məsələləri”, – 2019. №16, – s. 92-98.

7. Verbal phraseological units (in Nakhchivan Dialects) // International Journal of Social Sciences and Humanities invention, – Volume 6. – 2019. – p. 5407-5411.

8. Frazeoloji vahidlər və mürəkkəb feil // Afad Qurbanovun 90 illik yubileyinə həsr olunmuş respublika elmi konfransının materialları. – Bakı, – 2019. – s.179-183.

9. Naxçıvan dialekt və şivələrinə aid feili frazeoloji vahidlərin xalq yaradıcılığında və yazılı ədəbi bədii nümunələrdə izləri // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti “Elmi əsərlər”, Dil və ədəbiyyat seriyası, – 2019. №2, – s.78-83.

10. Azərbaycan dilinin Naxçıvan qrupu dialekt və şivələri ilə digər bölgələrinin dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlərin qarşılıqlı tədqiqi // – Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu “Filologiya məsələləri”, – 2019. №17, – s. 100-108.

11. Verb classification by equivalence of phraseological units in dialects and idioms of Nakhchivan // VII Международной научно-практической конференции «Лабиринты реальности», (ISSN 2663-2225), Украина-Канада: Изд-во СРМ “ASF”, – 14-15 февраль, – 2020. – с. 50-53.

12. Наречные фразеологические сочетания в диалектах и наречиях Нахичевани и их классификация по эквивалентности // - Москва (ISSN 2542-1271): Научный форум: филология, искусствоведение и культурология. Сборник статей по материалам LI международной научно-практической конференции № 9 (52) – Октябрь, 2021 г, - с. 33-39.

Dissertasiyanın müdafiəsi _____ 2022-ci il tarixində saat _____-də Naxçıvan Dövlət Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.39 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Azərbaycan Respublikası, Naxçıvan Muxtar Respublikası, Naxçıvan şəhəri, Universitet şəhərciyi, AZ7012, Naxçıvan Dövlət Universitetinin əsas binası, I mərtəbə

Dissertasiya ilə Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Naxçıvan Dövlət Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat _____ 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 04. 07. 2022
Kağızın formatı: 60x84 1/16
Həcm: 48043 işarə
Tiraj: 100